

УДК 338.246.025.88

ВПЛИВ ПРИВАТИЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ НА СТРУКТУРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ольга Островерх, Петро Островерх

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18*

У статті досліджено сутність національної економіки. Розглянуто основні її складники. Проаналізовано відмінність між широким та вузьким тлумаченням змісту національної економіки. Обґрунтовано необхідність виокремлення у структурі приватного сектора деяких додаткових складників. Розглянуто вплив приватизації на зміну співвідношення між державним та приватним секторами національної економіки України.

Ключові слова: національна економіка, приватний сектор, державний сектор, новий приватизований сектор, приватизація.

Вступ. Формування національної економіки, що розпочалося в Україні на початку 1990-х років, супроводжувалося руйнуванням підвалин командно-адміністративної системи, ядром якої була державна власність на переважну більшість матеріальних ресурсів. Інструментом цього руйнування стала приватизація. В економічній літературі, зазвичай, досліджується її вплив на зміну співвідношення підприємницького сектору та сектору державних підприємств. Водночас дослідженню впливу вітчизняного приватизаційного процесу на інші ланки національної економіки приділяється значно менше уваги. Це пояснюється частково тим, що економісти нерідко послуговуються не лише широким, а й вузьким тлумаченням змісту поняття національної економіки [11, с. 30].

Постановка завдання. Дослідженню причин, видів та соціально-економічних наслідків приватизації як в Україні, так і у світовій економіці присвячено велику кількість наукових публікацій. Результатом цього стало нагромадження знань про закономірності та особливості приватизаційних процесів у розвинених країнах та країнах з транзитивною економікою. Водночас сьогодні економісти і політики жваво обговорюють питання про оптимальні розміри державного, а відтак і приватного, секторів у складі вітчизняної господарської системи. Особливої актуальності ця дискусія набула у зв'язку з очікуваною новою хвилею приватизації в Україні.

Результати. Розкриваючи зміст національної економіки, дослідники нерідко використовують низку синонімічних понять. Економіку країни називають «народним господарством», «національним господарством», «суспільним господарством» і, нарешті, «національною економікою». В усіх цих випадках йдеться про господарську систему, яка склалася історично у певних територіальних (національних) межах. У більш широкому значенні національну економіку розглядають як економічно й організаційно єдину систему взаємопов'язаних галузей і сфер діяльності людей, яким

властива відповідна пропорційність, взаємообумовлене розміщення їх на території, обмеженій державними кордонами [4, с. 4-5].

Автори деяких публікацій поняттям «національна економіка» намагаються охопити економічну систему суспільства та інституційне її середовище (широке тлумачення цього поняття). Так, на думку авторів одного з видань, національна економіка – це економічна система суспільства, в якій стабільними, динамічними, повторюваними й стійкими взаємозв'язками поєднані умови та фактори виробництва, його результати; це сукупність економічних суб'єктів і *економічних відносин*, інститути, традиції, принципи та механізми господарювання, що у своїй взаємодії формують єдиний *господарський механізм* нації [6, с. 9].

Недоліком такого визначення національної економіки, на наш погляд, є те що у ньому використано два терміни, якими широко послуговувались представники ліворадикальної течії в економічній науці. Маємо на увазі поняття: «економічні відносини» (сучасний заміник Марксового поняття «виробничі відносини») та «господарський механізм» (воно інтенсивно розроблялося радянськими економістами у 90-х роках ХХ ст.). Зазначимо, що в марксистській «економічній системі координат» поняття виробничих відносин є одним з головних, а логіка його застосування породила хибний аналітичний результат про історичну неминучість усупільнення (націоналізації) матеріальних факторів виробництва та заміни ринкової економічної системи командно-адміністративною. Звісно, що ця логіка аж ніяк не узгоджується з приватизаційними процесами, що охопили в останні кілька десятиліть як розвинені країни, так і країни з транзитивною економікою.

Більш структуроване визначення національної економіки пропонують В.М.Тарасевич та ін. Вони наголошують, що остання являє собою єдність взаємопов'язаних та взаємодіючих економічних суб'єктів, секторів та укладів. Серед найважливіших її складників вони називають господарські одиниці, домогосподарства й державу, кожний з яких прагне до найбільш повної реалізації своїх економічних інтересів. Основними її секторами є приватний та державний. Приватний сектор, у свою чергу, охоплює два сектори – домогосподарств і ділових одиниць (підприємства, фірми, галузі), тоді як до складу державного сектора входять державні підприємства, органи державної влади та місцевого самоврядування тощо. Автори цього видання вважають за доцільне у структурі національної економіки розмежовувати окремі уклади, основними серед яких є: натуральний (патріархальний), дрібнотоварний, приватно-підприємницький, колективний, державний, причому кожний з них характеризується відповідною формою власності на засоби виробництва, певними умовами та результатами виробництва [5, с. 12].

Подібне, але більш стисле визначення національної економіки пропонує В.Ф.Савченко, на думку якого, вона являє собою сукупність економічних об'єктів (галузей, територій, населення, підприємств та ресурсів), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання, які зумовлені особливостями економічного розвитку, однією територією і стійкою історичною єдністю. У цьому визначенні названо сфери, через які взаємодіють між собою окремі частини кожної національної економіки [10, с. 14].

Як наголошують А.Старостіна і Е.Прушківська [11, с. 30], у сучасній науковій літературі поняття національної економіки та економічної системи здебільшого ототожнюються, що є невиправданим з наукової точки зору. Ми погоджуємося з думкою цих та інших авторів, які розмежовують зміст згаданих понять. Так, продуктивним є твердження про те, що економічна система – це *частина*

національної економіки; вона являє собою сукупність механізмів організації національної економіки [1, с. 88]. У цьому разі національну економіку розглядають як сукупність ділових підприємств, домогосподарств, державних закладів і установ, інфраструктури та різних активів у межах певного природного середовища та державної території. У вузькому розумінні під національною економікою, на думку С.М.Панчишина, доцільно розуміти ділові підприємства (приватні та державні) та об'єкти інфраструктури [9, с. 48]. У переважній більшості країн її основу становить приватний сектор.

Головними компонентами приватного сектора є домогосподарства та ділові приватні підприємства. Як частина національної господарки, він взаємодіє з іншими її секторами.

Поняття «приватний сектор» (*private sector*) або «приватна економіка» (*private economy*) знаходить широке застосування в сучасній економічній літературі. Проте, тлумачать його по-різному. До того ж існують значні розбіжності між представниками різних течій економічної науки щодо суті та функцій окремих елементів приватного сектора, його взаємодії з іншими частинами національної економіки.

Визначення приватного сектора як взаємозв'язаної сукупності домогосподарств і ділових приватних підприємств знаходимо у сучасних підручниках аналітичної економіки [3, с. 96, 633]. Тут наголос робиться на тому, що він являє собою ту частину економіки, у якій товари і послуги виробляють недержавні економічні одиниці, такі як приватні фірми та домогосподарства [14, G-13].

Оскільки економісти розмежовують у складі національної економіки фізичну та монетарну економіку [8, с.14], то ці ж два її складники доцільно виокремлювати і у структурі приватного та державного секторів. Монетарна економіка (гроші і ціни) відіграє головну роль у налагодженні зв'язків між частинами приватного сектора, а також між останнім і державним сектором.

Приватний сектор розглядають як протилежність державного, який ще називають державною економікою (*public economy*). Їх розмежування проводять на основі двох основних типів власності – приватної та державної. Поділ між ними до певної міри є відносним, оскільки існують ділові одиниці, засновані на змішаній формі власності держави і приватних (юридичних і фізичних) осіб. Питання про те, до якого сектора слід відносити, скажімо, відкриті акціонерні товариства з різними частками державної власності в Україні є дискусійним і відповідь на нього дають різну.

У деяких публікаціях зміст приватного сектора обмежують сферою функціонування лише ділових приватних підприємств [12, р. 70-71], що є, на нашу думку, недоцільним. Адже тоді поза увагою ми залишаємо значну частину приватної економіки – сектор домогосподарств. У подібних випадках, зрозуміло, йдеться про окрему частину приватного сектора і її потрібно позначати відповідними поняттями: «діловий приватний сектор» (*private sector business*), або «сектор приватних фірм» (*private sector firms*). Цими поняттями охоплюється лише частина змісту приватної економіки, подібно до того як поняття «сектор державних фірм» (*public sector firms*) [15, р.127] відображає одну лише частину (і як правило далеко не головну) державної економіки.

Автори деяких публікацій у приватній економіці (під якою розуміють сектор приватних фірм) виокремлюють новий приватизований сектор (*newly privatized sector*). Його складають фірми, створені у процесі приватизації держаних підприємств [15, р. 130]. Цей термін, на нашу думку, доцільно застосовувати і в

українській економічній науці для позначення тих фірм, які утворилися унаслідок приватизації державного майна. Доцільно було б також вести на регулярній основі статистику не лише щодо кількості таких фірм, але і щодо їхнього фінансового стану. Це дало б змогу здійснювати порівняльний аналіз ефективності функціонування цієї групи підприємств та іншої їхньої групи, яка об'єднує фірми, що були утворені приватними інвесторами, так би мовити, з нуля.

У дослідженнях структури національної економіки доцільно виокремлювати новий малий приватний сектор (*small new private sector*), який являє собою сукупність малих приватних фірм, що виникли у процесі приватизації державного майна [13, р. 36]. Виокремлення нового приватного сектора є продуктивним ще й тому, що це дає змогу порівнювати ефективність роботи державних та приватизованих підприємств.

Ознайомлення з публікаціями, присвяченими аналізу проблем функціонування приватної економіки приводить нас до такого висновку: у багатьох із них її зміст безпідставно звужують до сфери дії сектора приватних підприємств. Це вносить плутанину у систему понять, що описують зміст приватної економіки. На нашу думку у цій системі існує певна субординація понять, яка відповідає змісту приватного сектора Цю систему нами було досліджено у [7, с. 51-52]

Для країн, які завершили або здійснюють широкомасштабну приватизацію запропонована нами термінологічна система може бути доповнена такими поняттями: «новий приватизований сектор», «новий великий (і середній) приватизований сектор», «новий малий приватизований сектор», «сектор ділових приватних підприємств, які існували до початку приватизації, або старі ділові приватні підприємства».

Оголошена в Україні у 2014-2015 роках чергова приватизаційна компанія зробила знову актуальним обговорення питань про причини та очікувані результати звуження державного сектора національної економіки. Сьогодні в якості основної причини на користь нової хвилі приватизації значної частки підприємств, що знаходяться у державній власності називають їхню неефективність, а відтак і низьку ефективність діяльності решти ланок державної економіки. Звідси, робиться висновок про необхідність швидкого зменшення кількості державних підприємств, що саме по собі ніби то мало б оптимізувати розміри державного сектора в економіці України. Така логіка причинно-наслідкових зв'язків, на нашу думку, не є достатньо переконливою з кількох міркувань.

Річ у тім, що склад державних підприємств не є неоднорідним. Частина з них сьогодні фактично припинили свою діяльність і вони не цікавлять потенційних покупців, деякі з них можна приватизувати з певною вигодою для держави, але лише після їхнього оздоровлення, наприклад це низка державних шахт, інші ж є прибутковими, наприклад «Турбоатом», проте в умовах АТО вони не можуть бути продані за вигідною ціною, нарешті стратегічні державні підприємства не можуть бути приватизовані, оскільки це заборонено законом.

Держані підприємства – це лише одна з частин державного сектора, яка, безперечно, впливає на результативність його діяльності, проте цей вплив після масштабної приватизації в попередні роки перестав бути вирішальним. В сучасних умовах визначальний вплив на ефективність державного сектора вітчизняної економіки здійснюють державні фінанси, ядром яких є державний бюджет. Так, розміри бюджетного дефіциту залежать, в першу чергу, від податкових надходжень, які забезпечує приватний сектор, позаяк його внесок у ВВП України сьогодні є

вирішальним. Іншою важливою причиною збільшення дефіцитності бюджету є надмірні дотації та житлово-комунальні субсидії, що породжує кількості збиткових державних підприємств, серед яких особливе місце посідає НАК «Нафтогаз України».

І, нарешті, основну частку державних підприємств уже було приватизовано до 2013 року. Станом на початок 2015 рік у державній власності перебувало приблизно 3500 ділових підприємств. Отож, звинувачувати лише ці підприємства у тому, що вони стримують економічне зростання в Україні є некоректно.

Кризу господарської системи України, на нашу думку, неможливо подолати лише за рахунок оптимізації розмірів її державного сектора, тим більше, якщо під оптимізацією розуміти виключно приватизацію залишків державного виробничого потенціалу. Адже, за великим рахунком, на думку багатьох дослідників, причини сучасної економічної кризи криються в неефективному приватизаційному процесі, що розпочався на початку 1990-х років і продовжувався з деякими інтервалами до 2013 року.

Висновки. Приватизаційний процес, як відомо, разом із лібералізацією економіки та її демонополізацією – це основний інструмент глибоких структурних змін у країнах, які здійснювали перехід від командної до ринкової економіки. Його наслідки для окремих складників національної економіки в різних групах пострадянських країн були різні. Україна, на жаль, належить до тих країн, в яких приватизація не сприяла формуванню сучасної структури національної економіки, економічному піднесенню та швидкому зростанню рівня добробуту населення.

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: підручник : у 2 кн. За ред. С.М.Панчишина, П.І.Островерха. – Кн.1 : Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2013. – 615 с.
2. Економіка України: десять років реформ. / За ред. З. Вагаманюка та С. Панчишина. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 496 с.
3. Макконнелл К., Брю С. Аналітична економія: Принципи, проблеми і політика. Ч. 2. Мікроекономіка / Пер. з англ. – Л.: Просвіта, 1999. – 672 с.
4. Національна економіка. Навч. посібн. для студ. економ. спеціальностей. / Упор. В.В. Бугас, О.В.Шевченко, Ю.А. Теміндарова. - К.: КНУТД, 2008. – 82 с.
5. Національна економіка. Навч. посібн. / За ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 280 с.
6. Національна економіка: Навч. посіб. / За ред. В.П. Решетило. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 386 с.
7. Островерх П.І. Приватний сектор та інструментарій його дослідження. // Формування ринкової економіки в Україні. Науковий збірник . Спецвипуск 15 (частина 1). – Львів: Інтереко, 2005. – С. 50-57.
8. Панчишин С. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
9. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 452 с.
10. Савченко В.Ф. Моделі національної економіки: теоретичні основи, історичний екскурс та українські реалії // Науковий вісник ЧДІЕУ. – № 1 (13). – 2012. - С. 13-19.
11. Старостіна А., Прушківська Е. Економічний зміст поняття національної економіки та її структури в умовах економічної нестабільності // Економіст. - № 6. – 2013. – С. 29-32.
12. Adam C., Cavendish W., Mistry P. Adjusting Privatization. Case Studies from Developing Countries. – London, 1992.

13. Keren M. A dynamic evolution perspective on transformation || Economic Impact of New Firms in Post-Socialist Countries. Bottom-up Transformation in Eastern Europe. – Brookfield: Edward Elgar, 1996.
14. Lipsey R., Purvis D., Steiner P. Economics. Seventh Canadian Edition. – New York: Harper Collins Publishers, 1991.
15. Michie J. Institutional Aspects of Regulating the Private Sector || On Economic Institutions: Theory and Applications. – Brookfield: Edward Elgar, 1995.
16. Pryor F. Economic Evolution and Structure: The Impact of Complexity on The U. S. Economic System – New York: Cambridge University Press, 1996.

PRIVATIZATION PROCESS INFLUENCE ON UKRAINE'S NATIONAL ECONOMY STRUCTURE

Olha Ostroverkh, Petro Osroverkh

Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine

This article deals with the essence of national economy and with its main components. Author analyzed wide and narrow differences between national economy's interpretation meanings. He grounded necessity of isolating some extra components within private sector and studied privatization influence on correlation between government and private sector of Ukraine's national economy.

Keywords: national economy, private sector, government sector, newly privatized sector, privatization.

ВЛИЯНИЕ ПРИВАТИЗАЦИОННОГО ПРОЦЕССА НА СТРУКТУРУ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Ольга Островерх, Петр Островерх

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 м. Львов, пр. Свободы, 18.*

В статье исследовано сущность национальной экономики. Рассмотрено основные ее составляющие. Проанализировано отличие между широкой и узкой трактовкой содержания национальной экономики. Обосновано необходимость выделения в структуре частного сектора некоторых дополнительных его элементов. Рассмотрено влияние приватизации на изменение соотношения между государственным и частным секторами национальной экономики Украины.

Ключевые слова: национальная экономика, частный сектор, государственный сектор, новый приватизированный сектор, приватизация.